

OCHRANA LESA V OCHRANNOM PÁSME A ZÓNY CHKO HORNÁ ORAVA

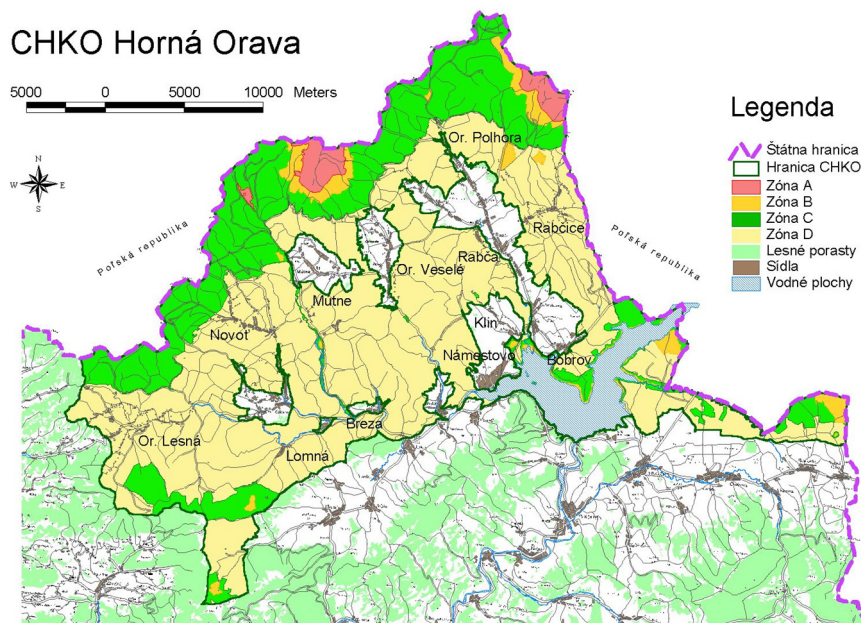
JOZEF HERUD, KAMIL POLÁK, JOZEF ŠÁLKA

Popis územia A zóny CHKO Horná Orava a jej ochranných pásiem

Chránená krajinná oblasť Horná Orava je prvým zónovaným veľkoplošným chráneným územím na Slovensku. CHKO Horná Orava bola vyhlásená v roku 1979 vyhláškou Ministerstva kultúry SR č. 110/1979 Zb., ktorá už vtedy celé územie rozdelila na štyri podoblasti podľa stupňa a intenzity prírodných hodnôt i antropického a hospodárskeho zaťaženia. Môžeme konštatovať, že použitý termín „podoblasť“ je ekvivalentom dnes používaného termínu „zóna“.

Tak ako sa menila legislatíva, menilo sa aj zaradovanie záujmových území z pohľadu prírodných hodnôt. Druhý zákon o ochrane prírody a krajiny č. 287/1994 Z. z. zrušil od 1. januára 1995 podoblasti v CHKO Horná Orava. Tento zákon zaviedol nové kategórie maloplošných chránených území a päť stupňov územnej ochrany. Nový zákon určoval, ktorý stupeň územnej ochrany platí v ktorej kategórii chráneného územia. V chránených krajinných oblastiach platil druhý, v národných parkoch tretí a v chránených areáloch platil štvrtý stupeň ochrany. Najprísnejší piaty stupeň bol zákonom predpísaný pre prírodné rezervácie.

Toto rozčlenenie územia CHKO trvalo do 1. novembra 2003, kedy nadobudla účinnosť nová vyhláška MŽP č. 420/2003 Z. z., ktorou sa ustanovuje územie Chránenej krajinnnej oblasti Horná Orava a jej zóny. Výmera CHKO Horná Orava je 58 738 ha, čo predstavuje zníženie oproti pôvodnej výmere CHKO o 16,5 %. Územie je podľa povahy prírodných hodnôt rozčlenené na zóny A, B, C a D.

Obrázok 1 Mapa CHKO Horná Orava s vylíšením zón

A zóna má výmeru 1 263 ha (2,2 % z celkovej výmery CHKO) a platí v nej najprísnejší piaty stupeň územnej ochrany. Do A zóny sú začlenené pôvodné horské smrekové pralesy

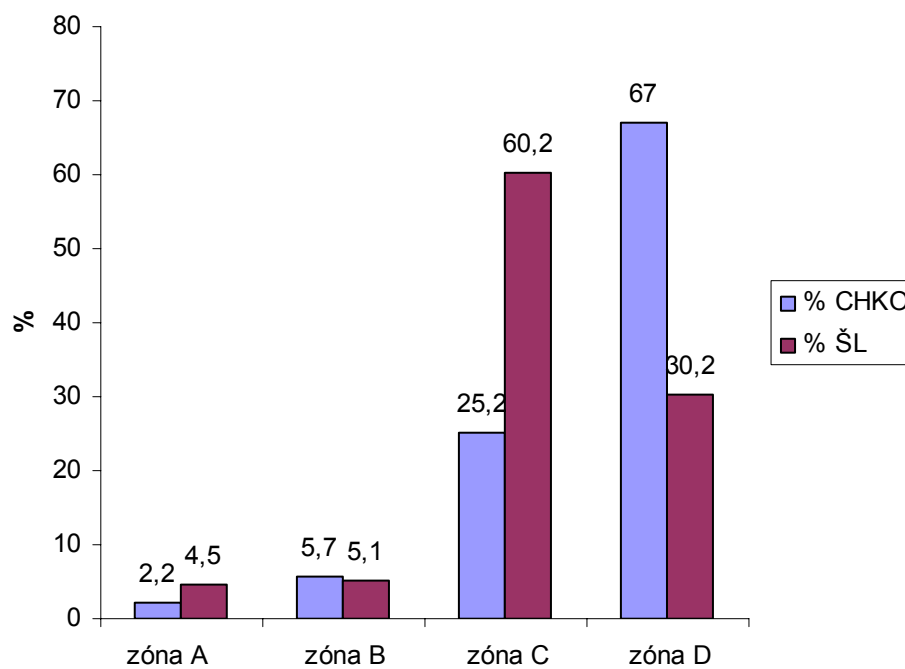
Babej hory a Pilska a vysokohorské a horské biotopy nachádzajúce sa nad nimi. Tiež sem patria zachovalé lesné a nelesné rašeliniská Oravských Beskýd v lokalite Spálený grúnik.

B zóna má výmeru 3 355,60 ha (5,7 % z celkovej výmery CHKO) a platí v nej štvrtý stupeň územnej ochrany. Do B zóny sú zaradené časti územia, ktoré tvoria ochranné pásmo A zóny alebo ktoré predstavujú európsky a národne významné biotopy a lokality výskytu vzácnych a ohrozených druhov.

C zóna má výmeru 14 793,20 ha (25,2 % z celkovej výmery CHKO) a platí v nej tretí stupeň územnej ochrany. Do C zóny sú zaradené časti územia, ktoré predstavujú ochranné pásmo B zóny alebo ktoré sú významné z hľadiska migrácie živočíchov a výskytu veľkých šeliem.

Do D zóny je zaradená ostávajúca časť CHKO Horná Orava. Zóna má výmeru 39 325,50 ha (67 % z celkovej výmery CHKO) a platí v nej druhý stupeň územnej ochrany.

Na území CHKO sa nachádza 18 067,60 ha lesného fondu, ktorý obhospodarujú LESY SR, š. p., odštepny závod Námestovo. V A zóne je 811,75 ha (čo je 4,5 % z obhospodarovanej výmery), v B zóne 935,05 ha (čo je 5,1 % z obhospodarovanej výmery). V C zóne je 10 872,53 ha (čo je 60,2 % z obhospodarovanej výmery) a v D zóne je 5 448,29 ha (čo je 30,2 % z obhospodarovanej výmery).

Obrázok 2 Percentuálne zastúpenie zón z celkovej výmery CHKO a výmer ŠL OZ Námestovo

Tieto porovnania uvádzame, aby bolo zrejmé, že 65 % územia A, B a C zóny CHKO Horná Orava (12 618 ha) je v správe ŠL OZ Námestovo. Plocha územia A, B a C zóny CHKO Horná Orava je pritom iba 33 % (19 411 ha) z celkovej výmery CHKO (58 738 ha). Keď porovnáme aj mapy na obrázku 1 a obrázku 3 je vidno, že hranice zóny A, B, C na 65 % kopírujú hranice územia obhospodarovaného ŠL a zvyšných 35 % pripadá na iné subjekty.

Zmeny zdravotného stavu lesov v CHKO Horná Orava do roku 2000

Prvé výrazné zmeny v zdravotnom stave smrečín na Hornej Orave sa začali prejavovať v polovici 80. a začiatkom 90. rokov. Rozbory pôdy a ihličia preukázali príčinu hynutia smrekov vplyvom dlhodobého pôsobenia imisií. Zdroj znečistenia sa jednoznačne neurčil, ale dnes môžeme povedať, že hlavný podiel na tom mal prenos imisií z Katovickej oblasti. K nim sa pridružili miestne zdroje ako boli Ferozliatinárske závody v Širokej.

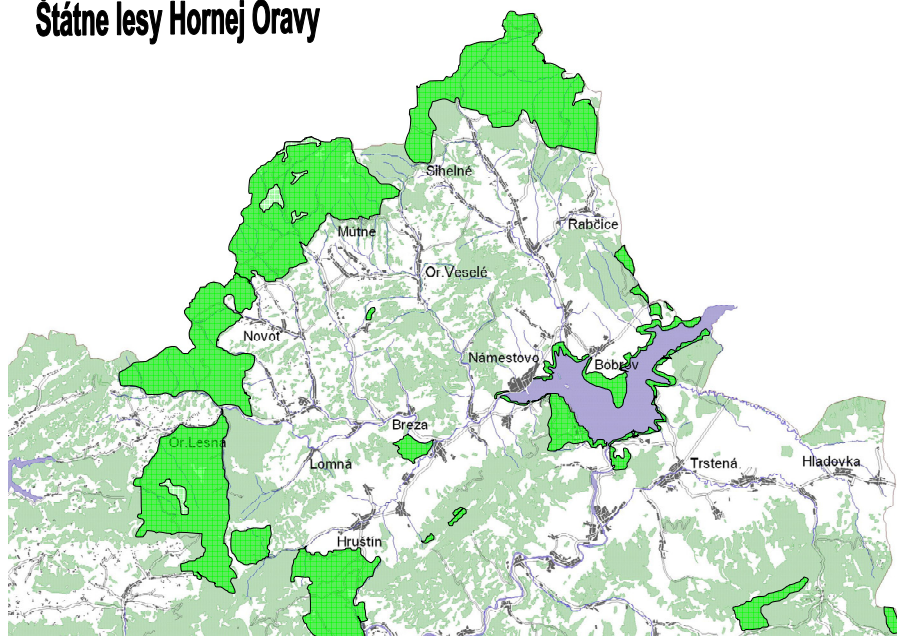
Túto situáciu bolo potrebné riešiť najmä v súvislosti s vypracovávaním lesných hospodárskych plánov, ktoré pri relatívne rýchlom meniacom sa zdravotnom stave porastov si vyžadovali v niektorých smeroch odlišný postup od pracovných postupov HÚL/1981 a technickej príručky HÚL/1984.

Porasty Hornej Oravy boli podľa platnej legislatívy prekategORIZOVANÉ z lesov hospodárskych na lesy osobitného určenia, čím sa zmenili zásady ich obhospodarovania podľa novej metodiky (PAULENKA *a kol.*, 1989).

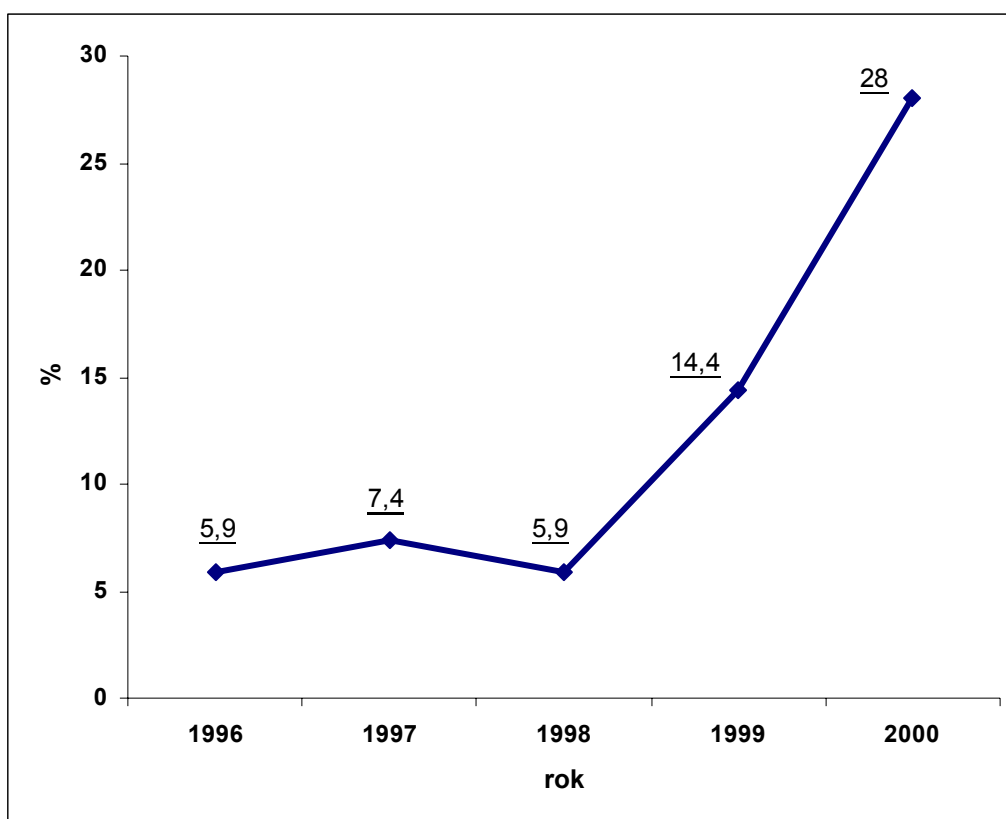
To znamená, že zo strany lesného hospodárstva proti nepriaznivému vplyvu imisií sa nepriamy spôsob boja sústredil na diferencované obhospodarovanie podľa stupňa poškodenia.

Obranné opatrenia proti imisiám sa sústredili na letecké vápnenie lesných pôd a hnojenie, ktoré sú pomerne málo účinné.. Najhoršia situácia bola na LHC Oravská Polhora. Aj napriek tomu, že smrekové porasty boli vážne oslabené, podiel spracovaných chrobačiarov z náhodnej ťažby na LS Oravská Polhora v r. 1995 bol iba 3,8 %. Do roku 2000 na tej istej LS vzrástol podiel spracovaných chrobačiarov o 660 % a z celkovej náhodnej ťažby to bolo už 28 %.

Štátne lesy Hornej Oravy

Obrázok 3 Mapa ŠL Hornej Oravy

Obrázok 4 Percentuálny podiel spracovaných chrobačiarov z náhodnej ťažby na LS Oravská Polhora za roky 1996–2000

Môžeme jednoznačne konštatovať, že dlhodobý nepriaznivý zdravotný stav smrečín zapríčinený antropogennými (imisie) a abiotickými činiteľmi (vietor, sucho, sneh) vyústil v aktivizáciu hmyzích škodcov (najmä podkôrníkov).

Zdravotný stav lesa v ochrannom pásme A zóny CHKO Horná Orava – bývalá NPR Babia hora, Pilsko a ochranné opatrenia

Ako sme už uviedli A zóna CHKO Horná Orava je vyhlásená na výmere 1 263 ha, ale sú to v podstate dve územia od seba vzdialené 10 km. Sú to bývalé prírodné rezervácie Babia hora a Pilsko. Z uvedenej výmery A zóny pripadá na A zónu Babia hora 503,94 ha a Pilsko 706,89 ha. Aj keď obidve územia boli zaradené do zóny A v roku 2003, tak história ich ochrany je rozdielna. Babia hora bola pôvodne vyhlásená ako prírodná rezervácia v roku 1926 pod názvom Kotlina pod Babou horou o výmere 117 ha. Iniciátorom vyhlásenia tejto najstaršej rezervácie na území Slovenska boli práve lesníci a práve preto jej zdravotný stav bol aj generáciami lesníkov sledovaný. O to viac nás súčasných lesníkov jej terajší stav znepokojuje.

Zdravotný stav A zóny Babia hora

Nepriaznivé zmeny zdravotného stavu v 80-tych rokoch minulého storočia neobišli ani lesy v rezerváciách. Zmeny v A zóne Babia hora boli tak výrazné, že sú modelovou ukážkou prístupu lesníkov a ochranárov. Uvedieme preto ich chronológiu podľa doterajších záznamov, ktoré boli archivované na OZ Námestovo:

28. 12. 1988 – v existujúcom zázname z uvedeného dátumu sa konštatuje „Poškodenie ŠPR Babia hora je najmarkantnejšie v SZ časti Malej Babej hory, kde počet uhynutých jedincov predstavuje asi 20 %. V uvedenej lokalite nejde o štadiálny rozpad vo fáze obnovy prírodného lesa. Prírodná obnova nenastala – poškodenie sa pripisovalo imisiám.

12. 7. 1993 – stanovisko CHKO Horná Orava k žiadosti LZ Námestovo o asanáciu lykožrútom napadnutej drevnej hmoty v ŠPR, v ktorom sa uvádza: „Uvedomujeme si kalamitnú situáciu i nepriaznivé dôsledky gradácie hmyzích škodcov v lesoch severného Slovenska. Z toho hľadiska plne chápeme obavy lesnej prevádzky o stabilitu a zdravotný stav porastov v ŠPR Babia hora a úprimne nás teší záujem pracovníkov LZ Námestovo o zabezpečovanie ochrany drevinovej zložky rezervácie“. Napriek tomu bolo doporučené ponechať lesné porasty na samovývoj s uplatnením biologickej ochrany a prirodzených homeostatických mechanizmov.

23. 11. 1994 – záznam z revízie ŠPR Babia hora. V zázname sa okrem iného konštatuje, že závažným problémom sa javí poškodzovanie lesných ekosystémov imisiami. Takto oslabené porasty sa stávajú ohniskami podkôrneho hmyzu.

24. – 25. 5. 1995 – odborná komisia „Babia hora“ zvolaná za účelom posúdenia zdravotného stavu lesných porastov v NPR Babia hora, najmä s ohľadom na avizované zvýšenie početnosti podkôrneho hmyzu. 19 účastníkov pri zastúpení LVÚ, LOS, SAŽP, Nadácia Global Releaf, ObÚŽP, Lesy, Babiogorsky park narodowy. Komisia konštatovala, že výskyt podkôrneho hmyzu je zvýšený, avšak vzhľadom na celkový stav porastov a nadmorskú výšku ho nemožno označiť ako kalamitný. Boli navrhnuté praktické opatrenia na monitorovanie a elimináciu podkôrneho hmyzu a prvýkrát bolo povolené umiestniť v rezervácii do existujúcich väčších ohnísk feromonové lapače. Kladenie lapákov na území rezervácie sa nepripúšťa.

27. – 28. 8. 1997 – Krajská revízia NPR Babia hora. Jedným z opatrení revízie bolo „sledovať ohniská s vyznačením suchárov v teréne – trvalý monitoring stavu imisie zaťažených porastov podkôrnym hmyzom kombináciou lapákov a feromónov v okrajových partiách lesa. Pokiaľ dôjde k náhlemu rozšíreniu škodcov zvolať odbornú komisiu, v prípade potreby aj každý rok, ktorá stanoví ďalší postup“.

11. 11. 1997 – založenie skusných plôch v poraste 260 a 262. Skusné plochy boli založené Správou CHKO Horná Orava na monitoring vývoja podkôrneho hmyzu v predmetnej lokalite v zmysle opatrenia 9.1. krajskej revízie NPR Babia hora uskutočnenej 27.–28. 8. 1997.

Až do roku 2002 sa dарило udržiavať podkôrny hmyz v rovnakom stave za pomoci feromónových lapačov, dôslednej hygieny porastov v ochrannom pásme NPR a hlavne počasia. V noci zo 6. na 7. 12. 2002 silný vietor poškodil porasty v rezervácii a v 5. stupni ochrany na Malej Babej hore vznikla sústredená vetrová kalamita o asi 400–500 m³ poškodenej ihličnatej hmoty so 100 % zastúpením smreka.

Rok 2002 bol zlomovým obdobím v prístupe lesníckej prevádzky k ochrane budúcich území nielen národného, ale aj európskeho významu. Naše rozhodnutie bolo jednoznačne upozorniť na premnoženie biotických škodlivých činiteľov najmä podkôrneho hmyzu a to nielen v A zóne, ale ohrozenie ešte vtedy nie poškodených porastov v ochranných pásmach tejto zóny. Chceli sme preto využiť všetky vtedy platné legislatívne možnosti na to, aby sme zamedzili premnoženiu už zvýšeného stavu podkôrneho hmyzu v A zóne. Pri eliminácii biotických škodcov najdôležitejšiu úlohu hrá čas. Tu sme však narazili na veľký problém, že tí, ktorí rozhodujú o dôležitých opatreniach, majú času viacej ako je potrebné na vývoj dvoch generácií podkôrneho hmyzu. Žiadosť OZ Námestovo o zvolanie konania a vydanie rozhodnutia MŽP SR vo veci postupu pri spracovaní vetrovej kalamity bola zaslaná 13. 1. 2003. Rozhodnutie MŽP SR bolo vydané 6. 6. 2003 s tým, že sa v ňom uvádza ponechanie drevnej

hmoty bez zásahu okrem vypílenia turistického chodníka a monitoringu feromónovými lapačmi aj v A zóne.

Monitoring v roku 2003 ešte nepreukázal predpokladané premnoženie podkôrneho hmyzu, lebo stromy boli vyvrátené aj s koreňovými koláčmi a 14. 5. 2005, kedy sa uskutočnila komisionálna obhliadka posúdenia vetrovej kalamity, boli vyvrátené stromy vyrašené a zakvitli. Už v roku 2004 boli napadnuté všetky vývraty a rok 2005 potvrdil našu prognózu – podkôrny hmyz napadá stojace stromy v A zóne a v roku 2006 napadá stromy v ochrannom pásme B a C zóny.

Situáciu v A zóne sme sledovali najmä v roku 2005, kedy sme intenzívne spracovávali vetrovú kalamitu z 19. 11. 2004 v ochranných pásmach B, C a D zóny CHKO Horná Orava. Na OZ Námestovo najviac táto kalamita postihla porasty v k.ú. Oravská Polhora, t. j. práve lokalitu, kde od roku 2003 prebiehal nerušený vývoj podkôrneho hmyzu v A zóne. Táto kalamita neobišla ani A zónu CHKO Horná Orava, kde sme zaevidovali v časti Babej hory 2 110 m³ prevažne sústredenej vetrovej kalamity a v časti Pilsko 1 470 m³ tiež prevažne sústredenej vetrovej kalamity.

Situácia sa tým veľmi skomplikovala, lebo napadnutá a nespracovaná kalamita bezprostredne ohrozovala hospodárske porasty. Dňa 12. 10. 2005 sme opätovne požiadali KÚŽP o vydanie súhlasu na spracovanie kalamity v A zóne CHKO Horná Orava Babia hora a Pilsko. Výnimka na spracovanie nebola povolená ani v Babej hore ani v Pilsku.

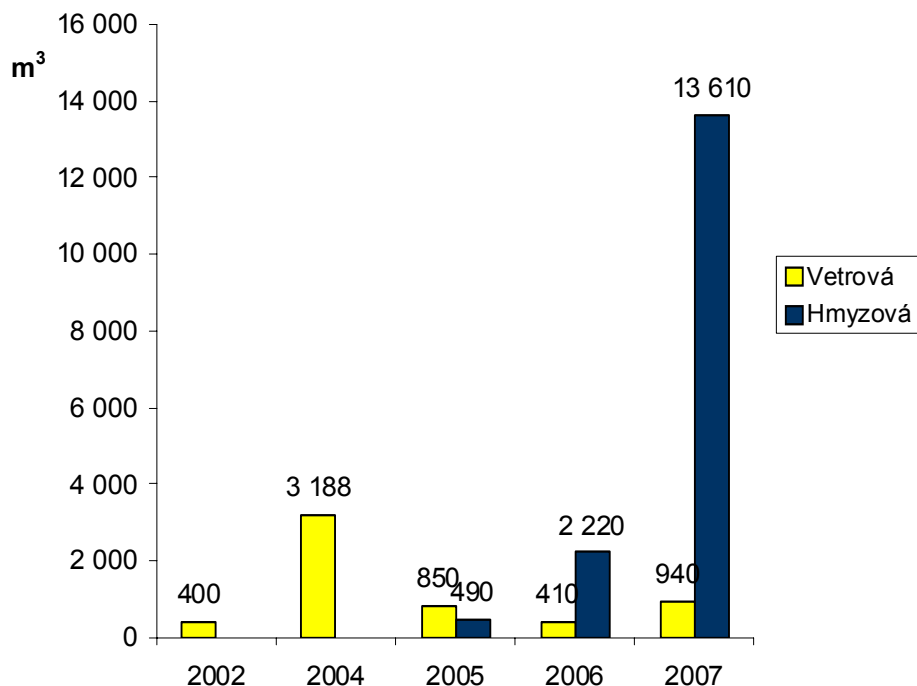
V dobe nepovolenia výnimky už bol v platnosti zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch podľa ktorého v zmysle § 28 ods. 3 vyplynula pre ŠOP SR povinnosť vykonať opatrenia na zabránenie šírenia a premnoženia škodcov v ochranných pásmach chránených území s 5. stupňom ochrany, v ktorých orgán ochrany prírody nepovolil výnimku na vykonanie náhodnej ťažby.

V zmysle uvedeného zákona bol vypracovaný projekt na realizáciu opatrení na zabránenie šírenia a premnoženia podkôrneho hmyzu v CHKO a CHVÚ Horná Orava v zóne A – Babia hora a v zóne A – Pilsko. V roku 2006 bolo inštalovaných 1 000 drevených hniezdnych búdok pre hmyzožravé vtáctvo a inštalovaných 700 feromónových lapačov v ochranných pásmach A zóny CHKO Horná Orava financovaných ŠOP SR.

V lapačoch bolo celkovo odchytených 13 883 524 jedincov lykožrúta smrekového a 10 938 430 jedincov lykožrúta lesklého. Na jeden lapač pripadalo v priemere 19 834 jedincov lykožrúta smrekového a 15 626 jedincov lykožrúta lesklého. Z celkového počtu vykazovalo 24 % lapačov slabý stupeň napadnutia, 33 % stredný stupeň a 43 % lapačov silný stupeň napadnutia podkôrnym hmyzom. Podkôrnikoví pozorovatelia odpracovali v rámci kontroly lapačov dovedna 1 927 hodín.

V roku 2007 opatrenia ŠOP SR na zabránenie šírenia podkôrneho hmyzu z 5. stupňa ochrany sa už nezrealizovali a situácia v zdravotnom stave sa zhoršovala. V dňoch 30.–31. 10. 2007 sa uskutočnil interný audit v porastoch A zóny CHKO Horná Orava za účasti pracovníkov GR Banská Bystrica, OZ Námestovo a LS Oravská Polhora za účelom ďalšieho postupu lesníckej prevádzky na zamedzenie šírenia podkôrneho hmyzu z A zóny do okolitých porastov.

Komisia jednoznačne konštatovala mimoriadny rozsah premnoženia podkôrneho hmyzu od roku 2002. Opatrenia, ktoré boli vykonané v r. 2005–2007 nepostačovali na zvládnutie premnoženej populácie podkôrneho hmyzu, čo vidíme z obrázku 5. Ide väčšinou o sústrednú hmyzovú kalamitu, ktorej plocha k 31. 10. 2007 bola 13,50 ha.

Obrázok 5 Prehľad vetrových a hmyzových kalamít v A zóne CHKO Horná Orava Babia hora a Pilsko od roku 2002

Zároveň komisia doporučila vzhľadom na nutnosť asanácie chrobačiarov uplatniť na príslušných orgánoch ŽP udelenie výnimky z § 16 zákona č. 543/2002 Z. z. a ďalej postupovať v zmysle platnej legislatívy.

Záver

Chronológia realizovaných opatrení na jednom z území A zóny jasne poukazuje, že tieto územia ponechané na bezzásahovosť bez aktívneho manažmentu preventívnych a obranných opatrení smerujú k ich postupnému zániku.

Gradujúcou podkôrníkovou kalamitou v A zóne dochádza v zmysle článku 6 smernice 92/43/EHS o ochrane biotopov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín k poškodzovaniu biotopu európskeho významu horské smrekové lesy (9410) v rámci navrhovaného územia európskeho významu SKUEV 0188 Pilsko a 0189 Babia hora:

- rozširujúcou sa kalamitou sa neustále znižuje areál (plocha) biotopu v rámci územia európskeho významu.
- mení sa jeho špecifická štruktúra a funkcie potrebné pre jeho dlhodobé zachovanie.
- zhoršuje sa priaznivý stav ochrany jeho typického druhu – smreka.

Podľa článku 6, ods. 2 smernice o biotopoch sú členské štáty „povinné prijať primerané kroky na to, aby v územiach ochrany biotopov a druhov zabránili poškodzovaniu biotopov a druhov rovnako ako rušeniu druhov, kvôli ktorým boli územia vyhlásené vždy, keď toto rušenie by mohlo byť významné z hľadiska cieľov smernice o biotopoch“. Ďalej podľa výkladu čl. 6 vyššie uvedenej smernice Európskou komisiou v práci „Starostlivosť o územia Natura 2000“ z apríla 2000 tento „nie je obmedzený len na činnosti, ktoré sú zámerné. Vztahuje sa rovnako aj na náhodné udalosti, ktoré sú predvídateľné“.

Podkôrníková kalamita je jednoznačne náhodnou udalosťou, ktorej gradácia je evidentná z nárastu kalamity k 30. 10. 2007. Preto je povinnosťou terajších lesníkov využívať všetky legislatívne možnosti na to, aby zamedzili likvidácií toho čo generácie bývalých lesníkov pestovali a chránili – dôkazom je prvá prírodná rezervácia Kotlina na Babej hore, o ktorú sa zaslužili práve lesníci. Nieкто ju chce zničiť?

Literatúra

TRNKA, R., 2007: Horná Orava európsky významné chránené územie.

PAULENKA, J. *a kol.*, 1989: Metodický návod na zriaďovanie lesov vyšších polôh pod vplyvom imisií.

Ing. Jozef HERUD

Ing. Kamil POLÁK

Ing. Jozef ŠÁLKA

LESY SR, š. p.

Odštepny závod Námestovo

Miestneho priemyslu 569

029 01 Námestovo

jozef.herud@lesy.sk,

kamil.polak@lesy.sk,

jozef.salka@lesy.sk